

УДК 338.436:334.758(043.3)

А. Г. Мартин,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри землевпорядного проектування,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

О. В. Краснолуцький,

директор департаменту землеустрою, використання та охорони земель,

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, м. Київ

О. В. Шевченко,

к. е. н., старший викладач кафедри геодезії та картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

A. Martyn,

D.Sc. (Economics), Associate Professor of Department of Land-Use planning

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

O. Krasnolutsky,

Director of Department for Land Management, Land Use and Land Protection

The State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre

O. Shevchenko,

PhD (Economics), Senior Lecturer of Department of Geodesy and Cartography

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

EUROPEAN EXPERIENCE OF REGULATION OF ECONOMIC CONCENTRATION OF AGRICULTURAL LAND

У статті проаналізована земельна політика держав-членів Європейського Союзу щодо регулювання економічної концентрації земель сільськогосподарського призначення, а також реалізації принципів відповідальної власності та використання земельних ресурсів. Встановлено, що земельна політика держав-членів здійснюється через Спільну сільськогосподарську політику (Common Agricultural Policy, CAP), яка є однією з найважливіших і найзатратніших сфер діяльності ЄС. Розглянуто, що головними завданнями Спільної сільськогосподарської політики являються постійне підтримання сільського господарства, забезпечивши фермерам належний рівень життя, постачання споживачам високоякісних продуктів харчування за справедливими цінами. Досліджено, що у рамках Спільної сільськогосподарської політики здійснюються прямі виплати (субсидії) з бюджету ЄС лише тим фермерам, які ведуть ресурсозберігаюче та безпечне землеробство, дотримуються стандартів захисту навколишнього середовища, безпеки харчових продуктів, піклуються про збереження високоякісних властивостей ґрунтів, запобігають розвитку деградації ґрунтів, запроваджують сівозміни. У статті висвітлюються проблеми доступу до земельних ресурсів у Європейському Союзі та шляхи їх вирішення.

The article analyzes the land policy of the member states of the European Union on the regulation of the economic concentration of agricultural land, as well as the implementation of the principles of responsible ownership and use of land resources. It is established that the land policy of the member states is implemented through the Common Agricultural Policy (CAP), which is one of the most important and cost-effective areas of EU activity. It is considered that the main objectives of the Common Agricultural Policy are constant maintenance of agriculture, providing farmers with an adequate standard of living, supplying consumers with high-quality food at fair prices. It is examined that under the Common Agricultural Policy, direct payments (subsidies) from the EU budget are made only to farmers who maintain resource-saving and safe agriculture, adhere to standards of environmental protection, food safety, they plan to preserve high-quality soil properties, prevent the development of soil degradation, and introduce crop rotations. The article deals with problems of access to land resources in the European Union and ways of their solution.

Ключові слова: земельні відносини, концентрація сільськогосподарських земель, державне регулювання, земельна політика.

Key words: land relations, concentration of agricultural land, state regulation, land policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою умовою високоефективного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва є оптимальні за розміром підприємства та їх підрозділи при раціональній галузевій та організаційній структурах виробництва. На сьогодні концентрація виробництва в галузях національної економіки, особливо в аграрному секторі, набуває значних масштабів й істотно впливає на

ефективність діяльності суб'єктів господарювання і подальший їх розвиток на інноваційній основі. Сформувалися нові тенденції в зміні кількості аграрних підприємств та площ їх землекористування, в чисельності зайнятих працівників, обсягах продажу продукції і вартості капіталу.

На нашу думку, одним з напрямів покращення ситуації у сільському господарстві України у процесі формування інституту приватної влас-

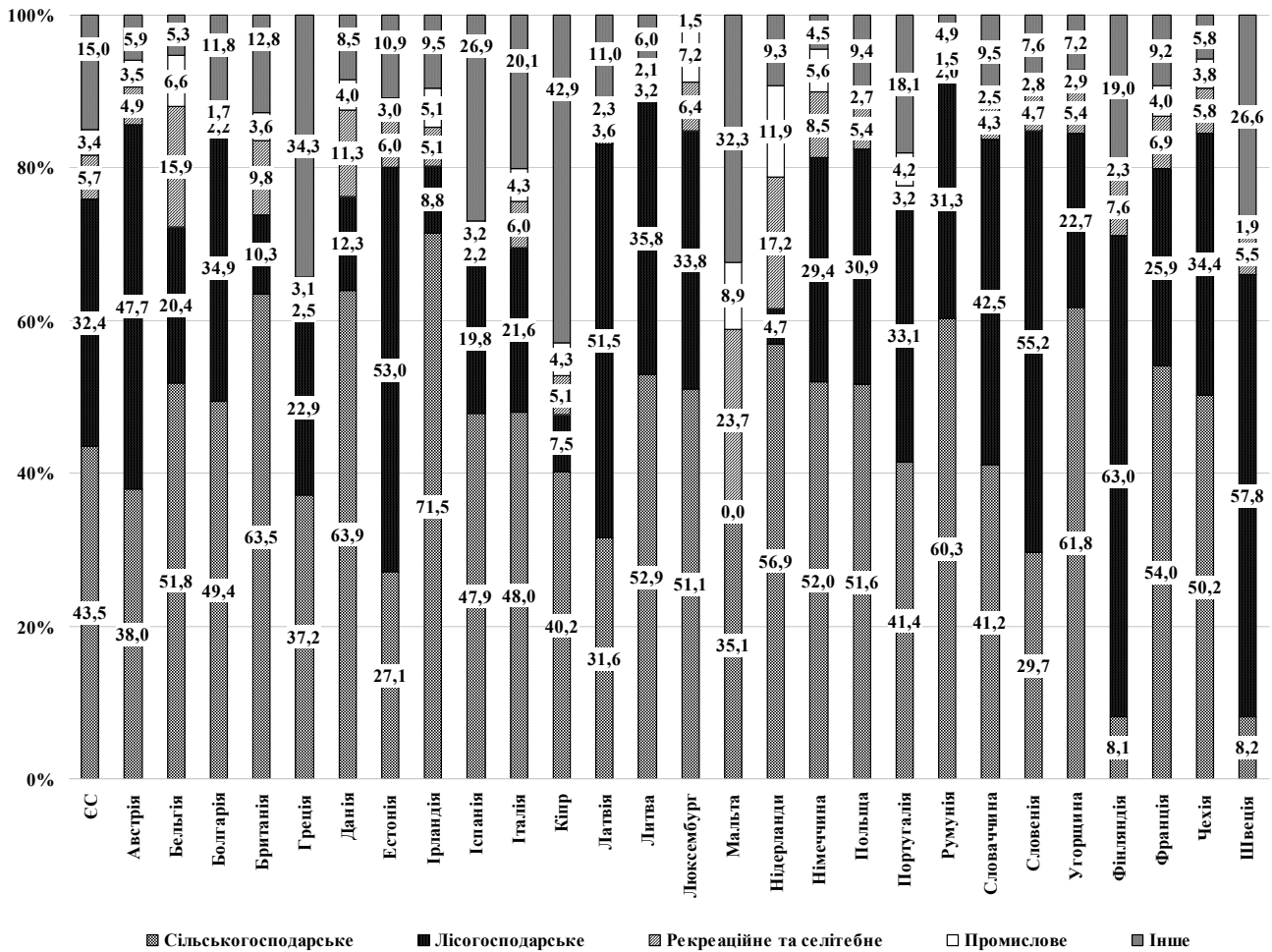

Рис. 1. Структура типів землекористувань станом на 2015 рік, % від загальної площі

ності слід вважати його подальший розвиток на основі спеціалізації, концентрації та раціональних розмірів підприємств. Тому нині є особливої актуальності набуває дослідження європейського досвіду регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Концентрація земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах досліджувалась у працях багатьох вітчизняних вчених, як-от Андрійчука В.Г., Гейца В., Данкевича В.Є., Дем'яненка С.І., Єранкіна О.О., Канінського П.К., Костицького В.В., Костусєва О.О., Кизима Н.А., Лагутіна В.Д., Мєсель-Весєляка В.Я., Кропивка М.В., Мельник А.Ю., Пасхавера Б.Й. та ін. Важливі питання концентрації висвітлювалися в роботах низки зарубіжних учених, як-от Бергмана Х., Владимірова І.Г., Іванова Ю.В., Колєснева С.Г., Мільнера Б. та ін.

Проте узагальнення наукових публікацій за даною проблематикою переконує, що теоретичні та практичні питання концентрації сіль-

ськогосподарського виробництва на аграрних підприємствах залишаються не до кінця вирішеними та потребують комплексного наукового дослідження, у тому числі європейського досвіду регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження європейського досвіду регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель, що дозволить окреслити основні можливі шляхи реформування земельних відносин України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зобранням Україною європейського вектору інтеграції значно актуалізувалися дослідження щодо особливостей землекористування в країнах Європейського Союзу (ЄС). Не менш важливими є дослідження питань щодо ефективності використання земель різного цільового призначення європейськими землекористувачами як основного базису їхньої господарської діяльності. Аналіз стану землекористувань

та досвід країн ЄС щодо використання земель може слугувати орієнтиром для організації ефективної земельної політики [1].

Сільськогосподарське землекористування є найпоширенішою формою землекористування в ЄС, яке станом на 2015 рік становить 43,5 % від загальної території ЄС. При цьому, у 13 держав-членів ЄС більше половини площі суші використовується для сільськогосподарських цілей (рис. 1). Найбільша частка сільськогосподарських земель була зафіксована в Ірландії (71,5 %), а в таких країнах, як Данія, Великобританія, Угорщина та Румунія землі сільськогосподарського призначення становить більше 60,0 % від їх загальних територій. Найменша частка сільськогосподарського землекористування сконцентрована у Фінляндії (8,1 %) та Швеції (8,2 %) [2].

Лісогосподарське землекористування займає 32,4 % від загальної території 27 країн Європейського Союзу. Найбільша частка лісів та інші лісовкритих площ зосереджена у Фінляндії, Швеції, Словенії, Естонії та Латвії (більше 50,0 % загальної площі земель), найменша — в Ірландії, Кіпрі, Нідерландах (менше 10,0%).

Землі житлової та громадської забудови та площі рекреаційного призначення становлять близько 5,7 % території ЄС. Більше 10 % від загальної площі таких земель в загальній структурі землекористувань зосереджено в Мальті, Нідерландах, Бельгії та Данії, що обумовлено, головним чином, великою часткою об'єктів рекреації [3].

Частка промислового землекористування складає 3,4 % території ЄС. Найвищий відсоток у загальній структурі землекористування належить Нідерландам (11,9 % від загальної території), найменший — Румунії (1,5 %) [2; 3].

Крім того, станом на 2015 рік, близько 15,0% земель країн Європейського Союзу використовується для інших цілей (див. рис. 1).

Варто зазначити, що у 2015 році в 27 країнах-членах Європейського Союзу лише 3,1 % господарств займали 52,2 % сільськогосподарських угідь у Європі, тоді як, 76,2 % господарств, використовували лише 11,2 % сільськогосподарських угідь. Така структура йде врозріз з європейською багатофункціональною, сільськогосподарською моделлю, в якій сімейні ферми є важливою особливістю. Це свідчить про нерівність структури землекористування за користувачами. Так, в ЄС індекс Джині становить 0,82, що свідчить про нерівність розподілу доходів (витрат) населення внаслідок нерівного розподілу сільськогосподарських земель.

Варто зазначити, що у Європейському Союзі здійснюється стратегічний інтегрований підхід до сталого сільського господарства че-

рез Спільну сільськогосподарську політику (Common Agricultural Policy, CAP), яка є однією з найважливіших і найвитратніших сфер діяльності ЄС. При цьому, головні завдання Спільної сільськогосподарської політики — це постійне підтримання сільського господарства, забезпечивши фермерам прийнятний рівень життя, споживачам — якісними харчовими продуктами за справедливими цінами.

Зокрема в рамках Спільної сільськогосподарської політики передбачено прямі виплати (субсидії) з бюджету ЄС лише тим фермерам, які здійснюють ресурсоощадливе землеробство, збереження якісних властивостей ґрунтів, запобігання розвитку деградації ґрунтів, дотримують стандартів захисту навколишнього середовища, безпеку харчових продуктів тощо. Так, згідно з програмою, фермер дотримується встановлених правил, визначених у Регламенті Ради (ЄС), отримує субсидії в середньому 300 євро на 1 гектар. При чому підтримка не залежить від кількості виробленої продукції, що дає змогу зменшити шкоду, завдану надмірним використанням земель і сільськогосподарським забрудненням [5].

Таким чином, нерівний розподіл сільськогосподарських земель призводить до нерівного розподілу субсидій CAP, оскільки прямі виплати, в основному здійснюються на гектар. Фактичний розподіл земель, та відповідно виплат (субсидій), може бути ще більш нерівномірним, оскільки статистичні дані не дозволяють цілком оцінити володіння та користування господарств.

Крім того, право землекористування та землеволодіння встановлені національним законодавством окремо кожної держави-члена ЄС. Не існує суто унікальної або спільної компетенції ЄС щодо земель, адже різні країни-члени ЄС здійснюють різноманітні, часом розбіжні, політичні, соціальні, культурні та екологічні заходи щодо управління земельними ресурсами [6].

Набагато раніше Конституційний суд Німеччини постановив у своєму рішенні від 12 січня 1967 року, що торгівля землями сільськогосподарського призначення не повинна бути такою ж вільною, як торгівля будь-яким іншим капіталом, оскільки земля є не відновлюваним і незамінним ресурсом. Тому справедливий правовий та соціальний порядок вимагає, щоб загальний інтерес до землі було враховано набагато більше, ніж у випадку будь-якого іншого майна. Оскільки земля піддається подвійній загрозі: з одного боку, втратою сільськогосподарських земель за рахунок погіршення ґрунтів, розвитку міст та інших інфраструктурних

проектів, озаліснення чи опустелювання, що викликаних зміною клімату тощо; а з іншого боку, шляхом концентрації землі в руках великих сільськогосподарських підприємств та інвесторів.

В Європейському Союзі земельні ресурси є джерелом конфлікту не тільки через використання, але й в результаті суперництва між фермерами та несільськогосподарськими інвесторами. Тому молодь, яка прагне займатися фермерським господарством, зазнає великих труднощів в отриманні дозволу на користування землею, особливо коли вона не походить з фермерських сімей. Тому може статися так, що фермери, які не мають нащадків, у кінці свого життя, будуть продавати свої фермерські господарства кращим покупцям, які дають вищу ціну, щоб покращити свою старість.

У результаті того, що нині необхідна достатня відкритість щодо раціонального використання та розподілу землі, на рівні ЄС існують статистичні інструменти, такі як: "Мережа даних бухгалтерського обліку фермерських господарств" (FADN), "Статистика структури ферм" та "Інтегрована система адміністрування та управління" (IACS), які проводять збір даних по різних аспектах землекористування. В результаті цього, відповідними установами збираються та публікуються дані про якісні показники сільськогосподарського землекористування, структуру власності, лізингову структуру, а також даних про зміну вартості та об'ємів на ринку землі [7].

Контрольований продаж землі інвесторам та холдинговим компаніям, які непов'язані із сільським господарством, є першочерговою проблемою в усьому ЄС. Слід зазначити, що після закінчення мораторію на продаж сільськогосподарських земель іноземцям, держави-члени ЄС, особливо які тільки-но стають членами, стикаються з надзвичайно відчутною необхідністю внесенням змін у їхнє земельне законодавство. Оскільки порівняно низькі ціни раптово прискорюють продаж сільськогосподарських земель великим інвесторам.

Тому формування системи обмежень щодо концентрації значних площ сільськогосподарських угідь є важливою складовою розвитку соціальної ринкової економіки та важливою передумовою соціальної єдності, створення робочих місць у сільській місцевості та високої доданої вартості сільського господарства. Крім того, сільськогосподарські угіддя, що використовуються дрібними фермерами, мають особливий вплив на управління водними ресурсами, кількість викидів вуглецю та на виробниц-

тво здорової їжі, а також підвищення рівні біорізноманіття, родючості ґрунтів та збереження ландшафту.

Дрібні та середні господарства, розподілена землевласність або належним чином регульована оренда і доступ до земель загального користування є найкращим способом забезпечення сталого землекористування. Оскільки такі форми господарювання заохочують людей залишатися в сільській місцевості та дозволяють їм там працювати, що позитивно впливає на соціально-економічну інфраструктуру сільських районів та продовольчу безпеку. В протилежному випадку нерівномірний розподіл та доступ до землі й природних ресурсів підвищують ризик розбіжностей всередині суспільства, соціального дисбалансу, втрати робочих місць, погіршення умов життя та зубожіння [8].

Метою аграрної політики Європи є збереження європейської багатофункціональної моделі сільського господарства, що характеризується в першу чергу малими та середніми сімейними і кооперативними господарствами, що володіють та користуються землею. Крім виробництва продуктів харчування, сімейні господарства виконують дуже важливі соціальні та екологічні функції, які великопромислове сільськогосподарське виробництво не завжди може забезпечити. Тому сільське господарство малого та середнього бізнесу, де працюють сім'ями, є дуже перспективною моделлю для майбутнього, в тому числі з економічної точки зору, оскільки такі ферми часто мають значну внутрішню диверсифікацію та сприяють підвищенню рівня доданої вартості в сільській місцевості.

Варто зазначити, що концентрація сільськогосподарських угідь негативно впливає на розвиток сільських територіальних громад та соціально-економічну життєздатність сільських районів. Оскільки юридичні адреси великих агрохолдингових компаній знаходяться не в місцях безпосереднього сільськогосподарського виробництва, а, переважно, у великих містах, відповідно, де і сплачуються податки. Внаслідок такої ситуації, знижується рівень життя сільських громад та можливість розвитку їх соціальної сфери та територій в цілому.

Відмінностями між державами-членами ЄС у цінах на сільськогосподарські землі ще більше підкреслюють процеси концентрації, а тенденція зміни цін на землю не залежить від економічних тенденцій в інших сферах. У багатьох державах-членах ЄС ціни на продаж та, в деяких випадках, на оренду сільськогосподарських

земель більше не базуються на доходах, які можуть бути отримані в результаті виробництва продуктів харчування. Орендні ставки майже ніколи не базуються на доходах, які можуть отримувати ферми, а це означає, що капіталовкладення мають занадто великий ризик, пов'язаний із залученням фермерських господарств [8].

Деякі держави-члени ЄС поки не запроваджують ефективну земельну політику. Політика ЄС та субсидії можуть в деяких випадках заохочувати процеси концентрації, оскільки більший зиск від виплат, які залежать від площі земель, мають великі ферми та фермери, які вже добре зарекомендували себе. Це означає, що часто, європейські сільськогосподарські фонди, які також призначені для малих і середніх підприємств, надають фінансову підтримку не тим кому дійсно вона потрібна.

Концентрація землі в руках невеликої кількості виробників спотворює виробничі та ринкові процеси та може мати негативний вплив на сільське господарство в окремих державах-членах ЄС або в ЄС у цілому. Спільна сільськогосподарська політика (САР) допомагає обмежити ці процеси, поступово скорочуючи підтримку. Такі прямі виплати відіграють важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності та стабільності європейських ферм, які відповідають високим стандартам виробництва.

У багатьох державах-членах ЄС землі сільськогосподарського призначення були викуплені, переважно, у період та після фінансової та економічної кризи 2007—2008 року, у великих кількостях не сільськогосподарськими інвесторами та фінансовими спекулянтами, такими як пенсійні фонди, страхові та інші компанії.

Ряд держав-членів ЄС прийняли певні регулюючі заходи для захисту своїх орних земель від придбання несільськогосподарськими інвесторами. Оскільки, випадки шахрайства були зареєстровані у формі придбання земельних ділянок з використанням "кишенькових контрактів", в яких дата укладання договору була підроблена, але водночас, велика кількість землі була придбана саме інвесторами [9].

Створення "спекулятивних бульбашок" на ринках сільськогосподарських земель має серйозні наслідки для сільського господарства, а спекуляція у товарах на ф'ючерсних біржах ще більше впливає на ціни сільськогосподарських земель.

Існують різні фактори, що спричиняють концентрацію земель, включаючи глобалізацію, зростання населення, підвищення попиту на

продукти харчування та природну сировину, а також негативні результати аграрної політики. Одним із наслідків концентрації власності на сільськогосподарські землі є передача прибутку та сплата податків великих підприємств з сільських територій у великі міста або навіть в іншу країну, де юридично розміщена їх материнська компанія.

В ЄС існують правила щодо обмеження прямих платежів, зокрема: платежі понад 150 тис. євро вважаться не дійсними, якщо юридичні особи володіють кількома сільськогосподарськими дочірніми компаніями, кожен з яких отримує менше 150 тис. євро у вигляді прямих платежів.

Основними завданнями, що ставлять органи управління ЄС щодо покращення доступу до земельних ресурсів, є заклик держав-членів ЄС в своїй аграрній політиці істотніше враховувати збереження, управління та обіг сільськогосподарськими землями. Відповідно, для забезпечення виконання цього завдання була створена органи управління ЄС "Служба спостереження" (Комісія) з метою збору інформації та даних про рівень концентрації сільськогосподарських угідь та землекористувань, ведення обліку ринкових цін та орендної плати на землю, а також моніторингу ринкової поведінки власників та орендарів, зміни цільового призначення сільськогосподарських угідь, їх родючості та рівень ерозії ґрунтів у всьому Союзі.

Відповідно, "Служба спостереження" (Комісія) встановлює наступні зобов'язання, які постають перед країнами-членами ЄС [6]:

— держави-члени ЄС повинні регулярно надавати інформацію щодо змін у своєму національному законодавстві щодо земельних відносин, змін у структурі землекористування та випадків, пов'язаних із купівлею спекулятивних земель;

— створити робочу групу та забезпечити її діяльність для вивчення проблеми концентрації сільськогосподарських угідь, провести дослідження щодо впливу політики ЄС та її держав-членів на концентрацію землі та сільськогосподарське виробництво, а також аналізувати ризики, пов'язані з концентрацією земель для забезпечення продовольства, зайнятості населення, зміною навколишнього середовища, якості ґрунту та розвитку сільських територій;

— зосереджувати свою політику щодо землекористування на застосуванні наявних інструментів, як-от оподаткування, економічного стимулювання та фінансування у рамках спільної сільськогосподарської політики (САР), з метою підтримання сільськогоспо-

дарської моделі сімейного фермерського типу на території всього ЄС;

— регулярно збирати дані про рівень орендної плати та цін на землю і порівнювати їх з якістю ґрунтового покриву, включаючи придбання землі шляхом купівлі акцій та трансакцій із великими сільськогосподарськими підприємствами, а також дані про втрату права власності, порушення права на землекористування та спекулятивне підвищення цін у всіх державах-членах ЄС;

— опубліковувати управлінські алгоритми щодо регулювання земельних відносин, а також здійснювати обмін найкращими практиками у національних законодавствах для визначення заходів щодо захисту сільськогосподарських угідь та діяльності фермерських господарств.

Варто зазначити, що сільськогосподарські програми ЄС спрямовані на об'єднання дрібних земельних ділянок, які використовують різні методи в рамках інтегрованої системи управління земельними ресурсами, що враховують місцеві та регіональні умови та є невід'ємним інструментом для покращення аграрних структур та врегулювання земельних спорів. У рамках таких програм, консолідація землі здійснюється шляхом оренди землі, ціни на яку прив'язані до виробничих можливостей та рентабельності, що є найбільш придатними для сільськогосподарської економіки.

Земельна політика ЄС, яка здійснюється у рамках спільної сільськогосподарської політики (САР), сприяє забезпеченню справедливого та рівноправного розподілу землекористування та доступу до землі, а також регулює статус фермерів-орендарів, оскільки це прямо впливає на життя в сільській місцевості, умови праці та якість життя. Адже втрата фермерських господарств та робочих місць призведе до краху європейського дрібного сільського господарства та до занепаду сільських територій, що призведе до структурних змін, які небажані для суспільства в цілому [9].

Тому держави-члени ЄС з метою досягнення цілей спільної сільськогосподарської політики (САР) повинні надавати малим та середнім аграрним виробникам, у тому числі молодим фермерам, пріоритет при купівлі та оренді сільськогосподарських угідь. Держави-члени ЄС зацікавлені в сталому і надійному розвитку малих сімейних ферм, оскільки вони відіграють активну роль у економічній структурі сільських територій шляхом збереження підтримки сільського життя та сталого використання природних ресурсів, виробництва достатньої

кількості здорової та якісної їжі, а також забезпечення широкого розподілу власності на землю в сільських територіях.

Однак нині малі та середні сімейні й кооперативні ферми, у тому числі молоді фермери, все ще натрапляють на перешкоди, пов'язані зі структурними бар'єрами, як-от високі ціни на землю або високе оподаткування спадкоємців, які не займались до цього фермерством.

Для подолання вище згаданої проблеми, країни-члени Євросоюзу формують свою політику щодо ринку землі таким чином, щоб забезпечити доступ до власності або володіння в умовах придатних для ведення сільського господарства, а також для контролю за цінами та орендною платою на землі сільськогосподарського призначення. При цьому для проведення операцій з сільськогосподарськими угіддям, проводиться попередня перевірка на відповідність національному земельному законодавству, у тому числі чітка перевірка договорів оренди. Відповідно, у разі виявлення порушень невідкладно застосовуються штрафи або в судовому порядку позбавляються права землевласності та землекористування.

Варто зазначити, що у Євросоюзі податкове законодавство дає можливість впливати на регулювання ринку землі. Крім того, Європейський Союз закликає використовувати такі інструменти для регулювання ринку землі, які вже успішно використовуються в деяких державах-членах ЄС відповідно до положень Договору про Європейський Союз, а саме: державна ліцензія на продаж та оренду землі, право на придбання, зобов'язання для орендарів займатися сільським господарством, обмеження права на придбання юридичними особами земельних ділянок, гранично допустимі розміри землекористувань, які можна придбати, перевага малих та середніх фермерських господарств, індексація цін з урахуванням доходів сільськогосподарських підприємств тощо [6].

Держави-члени ЄС зацікавлені в розробці чіткого принципу щодо структури сільського господарства для впровадження в контексті національної продовольчої безпеки (VGGT), ратифікованого усіма державами-членами ЄС. Зокрема держави-члени ЄС дотримують соціальні та екологічні цілі для уникнення небажаних наслідків. Країни-члени ЄС постійно доповідають Комісії "Служба спостереження" про використання та застосування загаданих принципів у своїй політиці управління земельними ресурсами.

Варто зазначити, для економічного стимулювання в рамках спільної сільськогосподарсь-

кої політики (САР), розмір прямих виплат збільшуються, якщо вони підлягають виплаті на підставі розвитку екологічних та соціально-економічних суспільних благ, що належать фермерському господарству, а не тільки на підставі розмірів площ, яку охоплює фермерське господарство. Крім того, статтею 11 Регламенту (ЄС) № 1307/2013 передбачено скорочення частини прямих платежів, щонайменше на 5 %, якщо перевищують верхню межу виплат в 150 тис. євро.

Таким чином, у рамках спільної сільськогосподарської політики (САР) встановлені граничні рівні та адаптована схема прямих виплат (субсидій) таким чином, щоб надбавку надавати до перших гектарів, що сприяє інвестиціям та виплаті прямої допомоги малим та середнім фермам. Крім того, в ЄС існують можливості для обмеження та перерозподілу виплат спільної сільськогосподарської політики (САР), зокрема: можливість отримання 30 % прямих платежів на перші гектари, як спосіб підтримання малих та сімейних ферм за умови, що вони одночасно застосують вимоги статей 41 та 42 "Регламенту прямих платежів". В зв'язку з цим, Комісія "Служба спостереження" повинна оприлюднювати інформацію не лише про власників фермерських господарств, які отримують субсидії від спільної сільськогосподарської політики (САР), але й від бенефіціарів, тобто власників землі материнські компанії [10].

Європейський Союз постійно здійснює моніторинг за всіма відповідними галузями економіки, як-от: сільське господарство, енергетика, навколишнє середовище, регіональний розвиток, транспорт, фінанси та інвестиції, щоб визначити чи вони сприяють чи перешкоджають концентрації сільськогосподарських угідь в ЄС за участю фермерів та їх організацій, а також інших відповідних суб'єктів суспільства.

Органи управління ЄС постійно закликають до здійснення посиленої охорони сільськогосподарських земель з метою надання дозволу державам-членам ЄС спільно з місцевими органами влади та фермерськими організаціями регулювати продаж, використання та оренду сільськогосподарських угідь для забезпечення продовольчої безпеки у відповідності до договорів ЄС, а також практики Європейського Суду з питань землекористування та доступу до землі [9].

Комісія "Служба спостереження", спільно з державами-членами ЄС та зацікавленими сторонами, розробляє та опубліковує чіткий і повний набір критеріїв у залежності до країн-членів, включаючи транзакції сільськогосподарських земель на ринках, які забезпечують рівні умови, які регулюють ринок землі врахо-

вуючи суспільні інтереси, з метою забезпечення ефективної боротьби з концентрацією сільськогосподарських земель та підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Крім того, Комісія "Служба спостереження" здійснює консультаційні заходи державам-членам ЄС щодо боротьби з ухиленням від сплати податків, корупцією та незаконними операціями із землею.

Таким чином, Європейський Союз за для підвищення еколого-економічної ефективності сільського господарства та сільської території, у рамках спільної сільськогосподарської політики (САР), широко впроваджує "обмежувальні" інструменти щодо максимальної площі сільськогосподарських угідь господарства, а також максимального ліміту суми прямої підтримки для великих сільськогосподарських підприємств. При цьому обмежується максимальна площа сільськогосподарських угідь на рівні 90 га для спеціальної підтримки молодих сільгоспвиробників (молодше 40 років). Також передбачено особливий режим підтримки малих форм господарювання, з виділенням на ці цілі до 10 % річного бюджету прямих платежів та максимальною сумою виплат для малого господарства — 1250 євро.

Так, наприклад, у Німеччині застосовується перерозподільна державна підтримка для перших гектарів з метою посилення позицій малих і середніх підприємств. Відповідно, для перших 30 га у сільськогосподарських підприємств передбачена надбавка до середньої погектарної підтримки в розмірі 50 євро на гектар, а для наступних 16 га — близько 30 євро/га. Молодий фермер у Німеччині, маючи 30 га сільськогосподарських угідь, може отримувати мінімум 360 євро/га підтримки, а для ведення екологічного господарства — значно більше [11; 12].

ВИСНОВКИ

Аграрна політика ЄС орієнтує сільськогосподарських виробників покращувати надання суспільних благ та з допомогою субсидій спонукає їх переходити до більш раціонального та агроекологічного сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, аналіз сучасного зарубіжного законодавства щодо регулювання економічної концентрації сільськогосподарських земель дозволяє окреслити основні можливі шляхи регулювання земельних відносин України, застосування яких, у свою чергу, вплине на розроблення системи обмежень щодо економічної концентрації земельних ресурсів у аграрних підприємств з метою забезпечення раціональ-

ного й ефективного сільськогосподарського землекористування.

Література:

1. Agriculture, forestry and fishery statistics. 2015 edition. Statistical books / Eurostat. — Luxembourg: Publications Office of European Union, 2016. — 206 p.

2. Альошкіна Л.П. Зарубіжний досвід розвитку земельних відносин: можливості застосування в Україні / Л.П. Альошкіна // Інноваційна економіка. — 2012. — № 3 (29). — С. 291—294.

3. Farm structure statistics. Eurostat statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics

4. Осташко Т.О. Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС / Т.О. Осташко. — К.: Інститут сільського розвитку, 2005. — 70 с.

5. Панасенко В.М. Досвід Німеччини у сфері раціонального використання і збереження ґрунтів / В.М. Панасенко // Землевпорядний вісник. — 2012. — № 11. — С. 6—8.

6. European statistics [Electronic resource] / Eurostat: [database] // European Commission. — Electronic data. — Brussels, 2015. — Mode of Access: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

7. Swinnen J. Possible effects on EU land markets of new cap direct payments. Study / J. Swinnen, P. Ciaian, d'Artis Kanes, K. Herck, L. Vranken. — Brussels, 2013. — 96 p.

8. Ciaian P. Institutional Factors Affecting Agricultural Land Markets / P. Ciaian, d'Artis Kanes, J. Swinnen, K. Herck, L. Vranken. — Brussels: Centre for European Policy Studies, 2012. — 22 p.

9. European Union accession and land tenure data in Central and Eastern Europe / Food and Agriculture Organization of The United Nations. — Rome: FAO, 2006. — 312 с.

10. Raggi M. The effects of the Common Agricultural Policy on exit strategies and land reallocation / M. Raggi, L. Sardonmi, D. Viaggi // Land Use Policy. — №8. — 2013. — P. 114—125.

11. Зарубіжний досвід: ринок земель сільськогосподарського призначення і перспективи його застосування в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zsu.org.ua/index.php>

12. Добровольные руководящие принципы ответственного регулирования вопросов владения и пользования земельными, рыбными лесными ресурсами в контексте национальной производственной безопасности [Електронний ресурс] // Продовольственная и сельскохозяй-

ственная Организация объединенных наций. — Рим, 2013. — 39 с. — Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i2801r.pdf>

References:

1. Eurostat (2016), Agriculture, forestry and fishery statistics. 2015 edition. Statistical books, Publications Office of European Union, Luxembourg.

2. Aloskina, L.P. (2012), "Foreign experience in the development of land relations: the possibilities of application in Ukraine", *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 3 (29), pp. 291—294.

3. Eurostat (2015), "Farm structure statistics", available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics (Accessed 25 Feb 2018).

4. Ostashko, T.O. (2005), *Siliske hospodarstvo v umovakh SOT i ES [Agriculture in the WTO and EU]*, Institute of Rural Development, Kyiv, Ukraine.

5. Panasenko, V.M. (2012), "Experience in Germany in the field of rational use and conservation of soils", *Zemlevporyadnyy visnyk*, vol. 11, pp. 6—8.

6. Eurostat (2015), "European Commission", available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed 25 Feb 2018).

7. Swinnen, J. Ciaian, P. Kanes, d'Artis Herck, K. and Vranken, L. (2013), Possible effects on EU land markets of new cap direct payments, Study, Brussels, Belgium.

8. Ciaian, P. d'Artis, K. Swinnen, J. Herck, K. and Vranken, L. (2012), Institutional Factors Affecting Agricultural Land Markets, Centre for European Policy Studies, Brussels, Belgium.

9. Food and Agriculture Organization of The United Nations (2006), European Union accession and land tenure data in Central and Eastern Europe, FAO, Rome, Italy.

10. Raggi, M. Sardonmi, L. and Viaggi, D. (2013), "The effects of the Common Agricultural Policy on exit strategies and land reallocation", *Land Use Policy*, vol. 8, pp. 114—125.

11. Land Union of Ukraine (2017), "Foreign experience: agricultural land market and prospects for its use in Ukraine", available at: <http://www.zsu.org.ua/index.php> (Accessed 25 Feb 2018).

12. The Food and Agriculture Organization of the United Nations (2013), "Voluntary guidelines for the responsible management of tenure and use of land, fisheries and forest resources in the context of national production security", available at: <http://www.fao.org/3/a-i2801r.pdf> (Accessed 25 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.03.2018 р.